

УДК 811.161.

Онуфрієнко Г.С.

канд. філол. н., Ph.D, доц. ЗНТУ

СФЕРА ФІКСАЦІЇ СУЧАСНИХ ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНОЛОГІЙ ЯК СФЕРА ЇХ СТАТИКИ

Сфера фіксації термінології, будучи сферою її існування у форматі статистики, порівняно зі сферою її функціонування є більш осяжною і легше підлягає обліку й мовному аналізу. До неї термінологи традиційно відносять ДЕСТи, словники, тезауруси, глосарії. Набагато складніше (і навіть недосяжно) охопити всі терміни спеціального наукового і професійного мовлення, тобто сферу функціонування термінології, яка відносно сфери фіксації є первинною. Наукової актуальності набувають дослідження процесу взаємодії цих двох сфер існування термінології, які за структурою є надто різними, по-своєму складними, із різним ступенем відкритості для інновацій, жанрово різноманітними та маркованими різними ідіостілями.

Термінологічна лексикографія, як одна з найважливіших поміж спеціально організованих форм інформаційного забезпечення галузі, покликана інвентаризувати галузеві термінології, внормувати їх, впорядкувати та стандартизувати задля коректного терміновикористання фахівцями в усній і писемній професійній комунікації. Проте стан нормативної термінографії (і це є аксіомою) завжди відстає, і переважно з об'єктивних причин, від практичних потреб галузі та суспільства. А відтак словники не можуть не підляти періодичному/систематичному доповненню/оновленню у форматі вмотивованого впорядкування. Сфера фіксації термінології – актуальний об'єкт як загального і прикладного мовознавства (монографічні дослідження К. Авербуха, В.Акуленка, Т. Кияка, В. Лейчика, С. Семчинського), так й українського мовознавства (фундаментальні монографії й дисертаційні праці В. Горпинича, В. Дубічинського, І. Кочан, Г. Наконечної, Г. Онуфрієнко, З. Осипенко, Л.Полюги, Т.Пристайко, Л. Симоненко, Г. Стрельчук та ін.), білоруських термінознавців(Г. Гвоздович), болгарських (М. Пернишка), литовських (А.Каулакене, С. Кейніс), польських (Л. Бесекерська), російських (монографії Л. Буянової, С. Гриньова, Б. Городецького, В. Даниленко, З. Комарової, В.Морковкіна, М. Попової, В. Татарінова, О. Толікіної) та ін. Мета цього наукового дослідження – порівняльний аналітичний опис макро- і мікроструктури джерел сфери фіксації українських галузевих термінологій задля вироблення рекомендацій щодо функційного навантаження навчальної лексикографії у сфері сучасної вищої освіти, зокрема на виконання завдань першого етапу «Галузеві термінології у сфері їх наукової фіксації» (2015-2016рр.) кафедральної НДР 08515 «Динаміка галузевих термінологій у

сферах їх фіксації та функціонування» (ЗНТУ, кафедра українознавства та ЗМП, 2015-2018р.р.).

Із середини ХХ ст. лінгвісти фокусують дослідницьку увагу на різних параметрах галузевих термінологій, локально чи масштабно аналізуючи терміни і терміносистеми на вісях синхронії чи/та діахронії в межах описуваного наукового дискурсу. Активні процеси інтеграції знань, інтернаціоналізації науки, міжнародної стандартизації, інформатизації соціуму зумовлюють і стимулюють міжнародну наукову комунікацію, у тому числі в закладах вищої освіти в контексті прогресивних завдань Болонського процесу (БП). Ці тенденції у просторі сучасної парадигми знань імпульсують як процеси, результатом яких стає збільшення масштабів сфери фіксації національних термінологій, у тому числі і за рахунок багатомовних тлумачних ТС, у яких різними мовами відбито логіко-поняттєву організацію предметної сфери галузі, так і сприяють створенню новациї типів ТС, переважно гібридної природи. У сфері своєї фіксації терміни постають як ізоморфні елементи, інакше кажучи, як «взірцеві» на визначеному синхронному зрізі, як «ідеальні» терміни або наближені до «ідеальних»: вони є і засобом, і знаряддям, і регулятором наукової комунікації. Будучи вербальним знаком спеціального поняття (чи натепер нового, чи колись нового), термін виявляє багатоплановість і багатфункційність своєї репрезентації. У контексті цього перед упорядниками ТС постає відповідальне завдання – правильно та з максимальним урахуванням специфіки галузі розмежувати терміни і номенклатурні одиниці чи професійні номени. Оскільки у термінах відбито і факти, які спостерігають дослідники, і теоретичне осмислення цих фактів у рамках сучасних наукових парадигм, то (на відміну від номенклатурних знаків і професійних номнів) терміни обов'язково пов'язані з науковими концепціями, а тому детермінуються виключно відповідною галуззю знань. Ось чому у витоків галузевих термінологій (економічних, математичних, медичних, технічних, фармацевтичних, фізичних, юридичних тощо) стояли саме галузеві фахівці – економісти, математики, медики, інженери, фармацевти, фізики, юристи і т.д.

Завдання міжмовного впорядкування галузевих терміносистем, їх гармонізацію як обов'язкову умову та вимогу БП покликані здійснювати авторські колективи з високодосвідчених фахівців-науковців цієї галузі та лінгвістів-термінологів, у тому числі й перекладачів. В освітній сфері відповідно до лінгводидактичних вимог є необхідним експертне оцінювання або наукове рецензування галузевим фахівцем якості в першу чергу дефініцій тлумачного ТС, що гарантуватиме точність і галузеву структурованість його поняттєвої парадигми. Порівняльний аналіз за квалітативним і квантитативним параметрами сучасних ТС із технічних, природничих і соціальних наук висвітлює суттєві розбіжності не тільки у їх кількості, але й

за жанровим критерієм, за якістю і структурою словникових статей, ступенем новизни словників, специфікою їх макроструктури (архітектура ТС, тематичний, часовий, мовний і функційний параметри ТС) та мікроструктури (побудова словникової статті, орфографічна, акцентуаційна, лексична, граматична норми термінів, шрифти, розміщення тощо). Останніми роками якнайбільше видано саме вузькогалузевих ТС. Поширюється й тенденція до створення як комбінованих форм словників – перекладних і тлумачних одночасно, так і до багатомовних галузевих словників. В університетській освіті активно розвивається навчальна термінографія: вишівські працівники, виходячи з потреб навчального процесу та збільшення обсягів обов'язкової самостійної роботи студентів в умовах БП, укладають для них (на базі галузевих масштабних термінографічних видань) короткі ТС, при цьому як одномовні, так і перекладні багатьма європейськими мовами, тлумачні. Звичайно, всі словники мають відповідати вимогам нормативності, проте не може бути нормативного словника на всі часи. Якнайшвидше процес «старіння» словників відбувається у технічній, медичній, економічній, юридичній галузях, що насамперед зумовлено прозорими екстралінгвальними чинниками.

Науково-технічний прогрес сприяє інформатизації суспільства, імпульсуючи різновекторні тенденції: збільшуються, з одного боку, квантитативні параметри (масштаби) спеціальних термінів, а з іншого – спеціальна термінологія інтенсивно потрапляє до загальнолітературної мови, в тому числі в її розмовний функційний стиль, надаючи йому певного інтелектуалізму. Поміж досить різноманітних жанрів сучасної навчальної термінографії (одномовні, дво- і багатомовні, термінологічні мінімуми, тлумачні, електронні тощо) останніми роками увагу термінологів привертають професійно орієнтовані лексичні посібники словникового типу (ЛПСТ), які передбачають достатній лінгводидактичний простір для вмотивованих варіацій (з урахуванням фахової специфіки) саме другої його обов'язкової частини – навчально-практичного розділу. Він «працює» на першу й невід'ємну композиційну частину ЛПСТ, яка представлена або термінологічним мінімумом, або одномовним, або дво- та багатомовним, або тлумачним ТС.

Пріоритетні критерії визначення оптимальної макроструктури та мікроструктури ТС і правильного відбору галузевих терміноодиниць до цієї першої обов'язкової частини ЛПСТ детерміновані навчальною термінографією та дозволяють алгоритмізувати цей тривалий у часі й надто відповідальний процес. У складі вимог цих критеріїв у першу чергу такі: 1) застосувати системний підхід до словникової частини ЛПСТ для забезпечення її достатності; 2) розробити класифікаційну схему основних понять цієї предметної сфери; 3) виявити коло словотвірних і синтаксичних

моделей, характерних для терміноодиниць цієї галузі; 4) забезпечити фахове експертування/рецензування дефініцій термінологічно описуваної галузі вузьким спеціалістом; 5) прибрати надлишкові (позасистемні) терміни та лексику нетермінологічного статусу; 6) адекватно віддзеркалити сучасну сферу функціонування галузі, а не елементарно мінімізувати готові і більші за обсягом ТС чи галузеві енциклопедії; 7) організувати саме в алфавітно-гніздовий спосіб мікроструктуру словника, що є гарантією правильності відбору базових терміноодиниць у характерних для цієї галузі поняттєвих зв'язках і що ілюструє взаємозв'язок різних структурних типів термінів (термін → термін-словосполучення чи складений термін); 8) презентувати необхідні для професійної комунікації морфологічні ознаки термінів (рід, число тощо) за допомогою системи усталених у національній лексикографії позначок. Для розроблення системи практичних і творчих завдань до першої словникової частини новаційних навчальних посібників із фахової термінолексики лінгводидактика розробила такі принципи, як науковість (мова фаху – це і є мова галузевої науки і практики); логічна послідовність завдань; зв'язок зі здобутими у попередній освіті мовними знаннями (формування і вдосконалення мовної/мовленнєвої компетентності у рамках обраної галузі); творчий характер (формування креативних здібностей користувачів); достатність за обсягом (умотивована навчальними планом і графіком кількість завдань); орієнтованість на належний обсяг самостійної роботи (у рамках вимог БП); сприяння формуванню поняттєво-термінологічного апарату з обраного фаху і вироблення умінь та навичок продуктивного мовлення, що необхідне для реферування, анотування, написання курсової/ дипломної робіт тощо. Як зразок нами розроблено на виконання завдань першого етапу кафедральної НДР 08515 типологію завдань до навчального перекладного (російсько-українського) ТС, зокрема сфери дизайну. Завдання спрямовані на тренінг і контроль актуальних у професійній комунікації лексичних, морфологічних, орфографічних, акцентуаційних, синтаксичних, пунктуаційних і стилістичних норм сучасної української мови для вдосконалення термінологічної культури користувачів у цій галузі. Апробація матеріалів ЛПСТ на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» підтвердила ефективність розроблених практичних завдань для формування термінологічної компетентності студентів за обраним фахом та вдосконалення їх мовної/ мовленнєвої культури.

Отже, сфера фіксації сучасних галузевих термінологій є обов'язковою вторинною сферою існування кожної галузевої термінології. Різні галузі знань виявляють свою специфіку на рівні як макроструктури, так і мікроструктури ТС, як за жанром, так і за функційним призначенням ТС. Перспективний напрям сучасної навчальної термінографії в умовах БП –

створення ЛПСТ для студентів усіх спеціальностей, що дозволить максимально реалізувати навчальний потенціал ТС завдяки організованім у систему завданням із метою формування термінологічної культури сьогодишнього студента – завтрашнього бакалавра, магістра, аспіранта, практика, дослідника.